

10.24358/ODK_2016_02_01

KLASYFIKACJA ZABYTKÓW W CZESKIM USTAWODAWSTWIE

Classification of monuments in Czech legislation

Monika Dąbkowska*

SUMMARY: In Czechia, provisions of law pertaining to historic preservation were established in 1958, during Stalinism. The regulations were provided in Czechoslovakian Act on Cultural Monuments. It was superseded by the Act on State Care for Historic Monuments and Sites being currently in force, which was adopted in the former political system in 1987. Due to dynamic economic, political, and ownership-related transformations taking place at that time, it was necessary to amend it. Consequently, for several years, the legislators have been working on a new act referred to as “The Act on Protection of Resources of Historic Monuments and Sites.” This article pertains to legislative solutions and classification of historic monuments and sites in the light of the Act being developed. In this document, historic monuments and sites are not grouped into specific categories. Instead, they are all considered material elements of cultural heritage. On the other hand, assets of historical significance are classified into cultural monuments, monument ensembles, and national culture monuments and sites of the most outstanding significance. Additionally, two temporary

forms of historic preservation have been developed: areas and reserves of historical significance. Archaeological monuments and properties considered as having outstanding historical values under certain international agreements are treated separately. This classification allows for assigning tasks to appropriate administrative bodies and, at the same time, encouraging institutions responsible for historic preservation of monuments and sites on the national level to become advisory bodies of regional administration institutions. What is worth mentioning in the field of historic preservation in Czechia are government’s attempts at making historic monuments and sites more available to citizens by introducing certain legal regulations, i.e. providing the government with pre-emptive right to purchase a property of historical significance from a private owner. This approach results in increasing government’s profits from tourism and culture-related products.

KEY WORDS: Czech legislation, historic preservation in Czechia, classification of historic monuments and sites in Czechia.

Czeskie dziedzictwo narodowe charakteryzuje nie tylko mniejszy stopień zniszczenia zabytkowej materii w porównaniu z Polską, ale przede wszystkim postawa Czechów wobec spuścizny przodków oraz bardziej pragmatyczne podejście do jego wartości użytkowej. Tę swoistą admirację własnego dziedzictwa kulturowego [Fot. 1] potwierdza pierwsze zdanie czeskiej ustawy dotyczącej ochrony zabytków: „Państwo chroni zabytki jako nierozłączną część kulturalnego dziedzictwa narodu, świadectwa jego historii, która znacząco współtworzy środowisko życiowe i stanowi niezastąpione bogactwo państwa.”¹

* PhD Monika Dąbkowska, Faculty of Architecture, Wrocław University of Technology
<https://orcid.org/0000-0001-9829-8033>

¹ *Zákon o státní památkové péči*, 1987, dalej *Zákon...*, § 1.

Fot. 1. Karlštejn, zamek wzniesiony przez cesarza Karola IV w poł. XIV w. jako miejsce przechowywania klejnotów królewskich, najważniejszych dokumentów i relikwii. Obecnie jedno z miejsc najczęściej odwiedzanych i najbardziej lubianych przez Czechów. Ruch turystyczny w 2014 r. sięgnął ponad 210 tys. zwiedzających. Widok na podgrodzie w czasie tradycyjnego święta winobrania. Fot. M. Dąbkowska

Nasi południowi sąsiedzi starają się poznawanie zabytków scalać w jeden system nie tylko z turystyką, komunikacją międzymiastową,² szeroką promocją licznych imprez kulturalnych w obiektach zabytkowych, ujednoliconą zasadą dostępności do zabytków w każdej miejscowości, czy wyjątkowo niskimi kosztami zwiedzania. Od wielu lat starają się oni także przyczyniać do udostępniania zabytków społeczeństwu przede wszystkim poprzez stosowanie środków prawnych wobec właścicieli. Artykuł niniejszy nie stanowi pełnej interpretacji ustawodawstwa czeskiego dotyczącego ochrony zabytków. Jego celem jest jedynie przedstawienie podejścia czeskiego prawa i środowiska konserwatorskiego do wartościowania zabytków oraz pokazanie wybranych pozytywnych aspektów wynikających z ochrony dziedzictwa.

Najwcześniejsze prawne akty w zakresie ochrony zabytków w Polsce sięgają początków II Rzeczypospolitej (Dekret Rady Regencyjnej z 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury oraz Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 1929 r. o opiece nad zabytkami). Wyprzedzają one w tym zakresie czeskie ustawodawstwo o całe czterdzieści lat, bowiem pierwsza, naówczas

² Można tu wymienić szereg udogodnień sprzyjających turystyce i korzystaniu z zabytkowej infrastruktury, przede wszystkim tj. powiązanie zwiedzania z komunikacją między miejscowościami. Czeskie koleje wzorowały się w tym względzie m.in. na szwajcarskiej sieci łączącej komunikację miejską, międzymiastową i transport wodny, które umożliwiają zaplanowanie zwiedzania od miejsca zamieszkania aż do celu. Czasopismo Kolei Czeskich pt. *České dráhy pro vás*, Nr 4/2012, „*Švýcarská dopravní pohádka*”, s. 41–44 (br. autora).

czeskosłowacka Ustawa o zabytkach kultury (Zákon o kulturních památkách), powstała dopiero w czasach reżimu stalinowskiego, w 1958 r. Natomiast obecnie funkcjonujące prawo (Zákon o státní památkové péči – Ustawa o państwowej opiece zabytków), tworzone było jeszcze w poprzednim systemie politycznym, (1987 r.).

W czasie uchwalania czeskiej ustawy o państwowej ochronie zabytków z 1987 r. nie wzięto pod uwagę szybko następujących zmian politycznych, a co za tym szło – ekonomicznych uwarunkowań. Ustawa ta już po dwóch latach, w 1989 r. wymagała zmian, w związku z przejściem do ekonomiki rynkowej oraz przywróceniem prawa własności prywatnej zabytkowych obiektów. Z tej przyczyny od kilku lat trwa wciąż nierozwiązana próba uzgodnienia przez środowisko konserwatorskie nowej ustawy, która przede wszystkim wychodzi z potrzeby zachowania identyfikacji kulturowo-histerycznej kraju.³

Dotychczas funkcjonująca czeska Ustawa o państwowej opiece zabytków określa zabytek, do pewnego stopnia podobnie jak polska Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jako obiekt ruchomy lub nieruchomy, bądź zespół obiektów, które są znaczącymi dowodami rozwoju historycznego, stylu życia i środowiska społecznego od najstarszych wieków do współczesności, jako przejawy zdolności twórczych i pracy człowieka z najróżniejszych obszarów działalności ludzkiej, ze względu na ich wartości prekursorskie, historyczne, artystyczne, naukowe i techniczne. Drugą kategorią zabytków są obiekty, które posiadają bezpośredni związek z ważnymi osobistościami i wydarzeniami historycznymi. Przy czym zespoły zabytków uznawane są za zabytki kultury, nawet jeżeli niektóre ich elementy nie należą do zabytkowych.⁴ Zabytek kultury może posiadać także określoną strefę ochronną.⁵ Natomiast w nowo powstającej ustawie świadomie pominięto kategoryzację na „ruchome, nieruchome lub zespoły obiektów”, określając zabytki ogólnie jako materialne elementy dziedzictwa kulturowego.⁶

Czeskie prawo chroni obiekty i przedmioty zabytkowe klasyfikując je na zabytki kultury i zespoły zabytkowych obiektów oraz zabytki kultury o wyjątkowym znaczeniu, stanowiące najbardziej istotną część dziedzictwa kulturalnego narodu, które są chronione na podstawie odrębnych przepisów.⁷ Zostały one nazwane zabytkami kultury narodowej. Obiekty posiadające taką rangę należą do najbardziej znaczących elementów kulturalnego bogactwa narodu. Ponadto wyodrębnione są rezerваты zabytkowe i strefy zabytkowe, jako formy ochrony zabytków na okres maksymalnie do 10 lat.⁸ Do klasyfikacji w projektowanej nowej ustawie dodano także znaleziska archeologiczne. Dla uporządkowania wyodrębniono również zabytki o statusie międzynarodowym, [Fot. 2] chronionym na podstawie umów międzynarodowych Czech w zakresie ochrony zabytków.⁹

³ Hodnocení dopadu regulace (Regulatory Impact Assessment RIA) pro nový památkový zákon, dalej Hodnocení dopadu regulace s. 6–7.

⁴ Zákon..., § 2.

⁵ Tamże, § 7 odst. 1.

⁶ Návrh zákona o ochraně památkového fondu a o změně zákona č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů (zákon o ochraně památkového fondu), dalej Návrh zákona....

⁷ Zákon..., § 4 odst. 1.

⁸ Tamże, § 2–6.

⁹ Návrh zákona...

Fot. 2. Český Krumlov, niewielkie, zapomniane średniowieczne miasteczko o liczbie ludności 15 tys. Po wpisaniu na listę UNESCO w 1992 r. stało się drugą w Czechach najbardziej odwiedzaną miejscowością. Liczba zwiedzających w 2014 r. wyniosła prawie 370 tys. Fot. M. Dąbkowska

Klasyfikacja ta pozwala na uszeregowanie właściwości administracyjnej. Decyzje dotyczące zabytków kultury narodowej na szczeblu terytorialnym wydają urzędy krajów samorządowych, czyli odpowiedniki województw. Na niższym szczeblu wydawane są decyzje o zabytkach kultury. Kompetencje te przejęły gminy z rozszerzonymi uprawnieniami, czyli gminy znajdujące się w średniej wielkości miastach, które tworzą obwód złożony z kilku zwykłych gmin. W przypadku pozostałych obiektów, niebędących zabytkiem kultury, a znajdujących się w rezerwacie zabytkowym, strefie zabytkowej albo w strefie ochronnej nieruchomości, właściciel ma obowiązek zgłaszania prac w obiekcie urzędowi gminnemu. Odpowiednie urzędy opiniują przewidywane prace na podstawie opinii instytucji zajmującej się ochroną zabytków na poziomie krajowym (Státní památková péče). Prace związane z wyposażeniem, utrzymaniem, konserwacją zieleni i krajobrazu, należy zgłaszać odpowiedniemu urzędowi budowlanemu, który wydaje zgodę w porozumieniu z odpowiednio urzędem wojewódzkim lub gminnym.¹⁰ Na podstawie nowej ustawy decyzje o obiektach zabytkowych na terenie miasta Pragi będzie wydawać Magistrat w Pradze, natomiast w przypadku obiektów położonych na praskim hradzie oraz na terenie zamku, kościoła i parku w gminie Lány – Kancelaria

¹⁰ *Zákon...*, § 14 odst. 4, 5, 6.

Prezydenta.¹¹

Budzi zainteresowanie rola urzędnika – w Polsce jest ona deprecjonowana prawem – pracownik urzędu „decyduje” o zabytku. Często przez osoby nie związane z ochroną zabytków, konserwator kojarzony jest negatywnie z decydem „wstrzymującym prace konserwatorskie”. W Czechach jest on doradcą, a właścicielowi obiektu zabytkowego, ze względu na ograniczenia jego praw w stosunku do obiektu¹², państwo zapewnia szereg uprawnień, tj. przede wszystkim bezpłatna fachowa pomoc przy konserwacji obiektu. Przysługuje mu także dofinansowanie ze względu na zwiększone wydatki związane z pracami przy zabytku,¹³ oraz zwolnienie nieruchomości od podatku na okres 8 lat od roku następującego po wydaniu pozwolenia na przeprowadzenie w nim prac.¹⁴

Ministerstwo Kultury Republiki Czeskiej kładzie duży nacisk na udostępnianie zabytków społeczeństwu. [Fot. 3] Państwo czeskie na podstawie ustawy o państwowej ochronie zabytków, nabywa prawo pierwokupu obiektów zabytkowych, w przypadku chęci sprzedaży przez właściciela.

Fot. 3. Kutná Hora, średniowieczne górnicze miasto z kopalnią srebra, wpisane w 1995 r. na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Widok na tzw. kostnicę – dwukondygnacyjny kościół, pierwotnie część opactwa cysterskiego w Sedlcu. Na pocz. XVIII w. odnowiony przez Jana Błażeja Santiniego Aichla w stylu gotycyzującego baroku. W 2014 r. kostnicę zwiedziło prawie 340 tys. turystów. Fot. M. Dąbkowska

¹¹ *Návrh zákona...*, § 9, 10.

¹² Czeskie prawo w zakresie ochrony zabytków jest w znacznym stopniu restrykcyjne w stosunku do prawa własności, bowiem właściciel przedmiotu, który ze względu na swoją wyjątkową wartość artystyczną albo historyczną, mógłby stać się zabytkiem kultury, powinien przedstawić Ministerstwu Kultury, administracji wojewódzkiej albo gminnej dane na temat przedmiotu i planowanych w nim zmian, oraz umożliwić tym organom kontrolę stanu oraz wykonanie dokumentacji naukowej. *Zákon...*, § 6 odst. 1.

¹³ *Nález Ústavního soudu České republiky ÚS 35–94.*

¹⁴ *Zákon č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitosti, ve znění pozdějších předpisů*, § 9 odst. 1 písm. p).

Instytucją prawomocną do wykupu zabytku jest Ministerstwo Kultury, które ma obowiązek odpowiedzieć właścicielowi, wyrażając chęć lub odmowę zakupu, w okresie nie dłuższym niż 6 miesięcy na ofertę zakupu nieruchomości, i w okresie nie dłuższym niż 3 miesiące w przypadku zakupu ruchomego zabytku na rzecz Skarbu Państwa.¹⁵ Prawo pierwokupu zabytkowych nieruchomości nabywa państwo czeskie w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, ze względu na starania uprzystępnienia wszystkim obywatelom zabytków oraz zwiększenia ruchu turystycznego, [Fot. 4, 5] ilości miejsc pracy, szczególnie w turystyce, a tym samym podniesienia gospodarki i kultury. Ministerstwo Kultury oceniło, że wpływy z kultury w połączeniu z ruchem turystycznym tego kraju, przynoszą co roku istotne kwoty do budżetu państwa. Przyjmuje się, że wpływy z produktów kulturalnych w 2005 r. przewyższyły wydatki budżetu publicznego o ok. 8 mld. koron czeskich.¹⁶ Warto zwrócić uwagę na te dane przy okazji prac nad zmianą ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w Polsce.

Fot. 4. Jičín, niewielkie miasteczko w północnych Czechach, z architekturą gotycką i barokową. Zwiększenie ruchu turystycznego opiera na bliskim sąsiedztwie z Czeskim Rajem – piaskowcowymi miastami skalnymi, wpisanymi w 2005 r. do sieci geoparków UNESCO, ale przede wszystkim na wymyślonej przez rysownika Radka Pilařa bajce o Rumcajsie, reklamując miejscowość jako „miasto bajek”. Widok na Bramę Waldicką z XVI w., odwzorowaną w bajce. Fot. M. Dąbkowska

¹⁵ *Zákon...*, § 13 odst. 1, 3.

¹⁶ *Hodnocení dopadu regulace...*, s. 12.

Fot. 5. Jičín. Jedno z kilku interaktywnych muzeów, których istnienie oparte jest na bajce o Rumcajse.
Fot. M. Dąbkowska

Czeskie Ministerstwo Kultury od dawna dyskutuje ze środowiskiem konserwatorskim na temat nowej ustawy, a poruszane sprawy dotyczą zarówno kwestii niejasności w zakresie klasyfikacji, które z organów administracyjnych mają decydować o jakiej klasy zabytkach; powiązaniu z aktualnymi aktami prawnymi w zakresie budownictwa, ale także na temat ustawodawstwa dotyczącego ochrony zabytków w „kulturalnie dojrzałych krajach Europy Zachodniej” oraz krajach sąsiadujących z Czechami. Nasi południowi sąsiedzi należą, jak sami przekornie podkreślają, do upolitycznionych nacji, stąd też nowa ustawa o ochronie zabytków w Czechach powstaje przez tak wiele lat, tracąc dynamikę i stając się sceną dla zmagania różnych opcji politycznych.¹⁷ Zintensyfikowanie prac nad nowo powstającą ustawą w roku bieżącym stanie się szansą na powstanie systemowych zmian oraz nowoczesnego i sprawnego narzędzia prawnego dla urzędników.

„Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2014-2018.

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

¹⁷ Odpověď Ministerstva kultury na připomínky Sdružení profesionálních pracovníků památkové péče k návrhu zákona o ochraně památkového fondu.

